

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ЗЛИТТЯ І ПОГЛИНАННЯ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто підходи до визначення впливу злиття і поглинання на конкурентоспроможність банківського сектору. Запропоновано оцінювати вплив злиття і поглинання на основі зміни концентрації банківського сектору за основними характеристиками його діяльності (доходів, капіталу, прибутковості).

КЛЮЧОВІ СЛОВА: банківський сектор, злиття і поглинання, рівень концентрації банківського сектору.

ABSTRACT. The paper examines approaches to determining what kind of effect mergers and acquisitions have on the banking sector's competitiveness. The impact of mergers and acquisitions is proposed to be measured on the basis of changes in the concentration of the banking sector using the basic characteristics of its activity (income, capital, revenue).

KEYWORDS: banking, mergers and acquisitions, concentration of the banking sector.

Актуальність. Злиття і поглинання істотно впливають на формування та розвиток банківського сектору більшості країн світу. Динамічне зростання ринку угод злиття і поглинання протягом останніх років на міжнародному рівні в цілому, засвідчує істотні перспективи цього інструменту для підвищення обсягів реалізації банківських послуг, покращенню параметрів їх діяльності у середньо- та довгостроковій перспективі, а відтак — справляє системо-утворюючий ефект на рівень конкурентоспроможності.

Разом із тим, практика реалізації угод злиття і поглинання доводить, що вимірювання ефекту злиття і поглинання на рівень конкурентоспроможності новоутвореної установи є складним завданням, від вирішення якого залежить прийняття рішень у сфері банківського нагляду та управління банківською установою. У цьому зв'язку формування та вдосконалення методичного апарату, який би дозволяв отримувати додаткову інформацію про зміни конкурентоспроможності банківського сектору внаслідок реалізації злиття і поглинання, є важливим та актуальним завданням.

Постановка проблеми. Укладання угод злиття і поглинання банківських установ впливає на комплекс характеристик, які формують конкурентоспроможність банківського сектору. Удосконаленню методичних підходів до визначення та оцінки впливу злиття і поглинання на конкурентоспроможність банківського сектору присвячено праці багатьох вітчизняних та іноземних науковців. Водночас поглиблення потребують аспекти визначення впливу злиття і поглинання банківських установ на конкурентоспроможність банківського сектору в контексті врахування можливих напрямів такого впливу, зокрема зміни концентрації банківського сектору.

Метою статті є розроблення методичних підходів до оцінювання впливу злиття і поглинання на конкурентоспроможність банківського сектору з врахування зміни рівня його концентрації.

Результати дослідження. Важливим питанням для розроблення відповідних методичних підходів є визначення можливих напрямів впливу на конкурентоспроможність банківського сектору процесів злиття і поглинання банківських установ. Результатами здійснення угод злиття і поглинання у банківському секторі можуть стати, зокрема: зміни кількості банківських установ; зростання рівня концентрації банківського сектору за різними характеристиками його функціонування (нарощення доходів, капіталізація, прибутковість, спеціалізація на внутрішньому чи зовнішньому ринку, з юридичними чи фізичними особами і т. ін.); підвищення рівня капіталізації; упровадження нових інноваційних банківських послуг тощо.

При цьому такі ефекти від здійснення угод по злиттю і поглинанню можуть мати, на нашу думку, як позитивний, так і негативний вплив на формування конкурентоспроможності національного банківського сектору. Позитивний вплив проявлятиметься через формування ефективніших і стійкіших банківських структур, з високим потенціалом до залучення інвестицій, упровадження інновацій, реалізації масштабних проектів, оптимізації витрат і забезпечення прибутковості.

Негативний вплив ефектів від злиття і поглинання на конкурентоспроможність банківського сектору може проявлятися через збільшення рівня монополізації ринку, заморожування фінансових ресурсів унаслідок надмірної витратності процедур злиття і поглинання, підвищення ризиків і вартості антикризових заходів у разі проблемності великих банків, зростання залежності від імпортованих технологій і технічного забезпечення впровадження

інноваційних банківських послуг і системи управління банками і т. ін.

Оцінювання конкурентоспроможності банківського сектору з урахуванням впливу процесів злиття і поглинання доцільно здійснювати на кількох рівнях: шляхом врахування критеріїв ефективності безпосередньо злиття і поглинання банківських установ, банківського бізнесу, а також — структурних характеристик банківського сектору на внутрішньому та зовнішньому ринках, зокрема його концентрації. Загальна система взаємозв'язку злиття і поглинання банківських установ та забезпечення конкурентоспроможності національного банківського сектору через їх ефективність подано на рис. 1.

Рис. 1. Система взаємозв'язку злиття і поглинання банківських установ та забезпечення конкурентоспроможності національного банківського сектору через їх ефективність

Проблема оцінювання ефективності на перших двох рівнях — угод злиття і поглинання та банківських послуг — достатньо ґрунтовно досліджена вітчизняними та іноземними науковцями. Зокрема, методи оцінювання ефективності стратегій злиття і поглинання компаній, які можуть бути використаними для банківських установ, наведена у роботах [1—3]. Як частину інноваційного розвитку банків конкурентоспроможність злиття і поглинання розглядають О. Момот та І. Брітченко [4]. Визначення ефективності процесів реорганізації на основі оцінювання синергії злит-

тя і поглинання досліджено у працях Н. Ткачук [5—6]. На рівні окремих банків — учасників ринку забезпечення конкурентоспроможності банку через злиття і поглинання концептуалізовано Н. Рогожиною, яка зазначає, що стратегія забезпечення конкурентоспроможності банку через злиття і поглинання є однією з найбільш жорстких і ризикованих [7].

Предметом нашого дослідження є питання оцінювання конкурентоспроможності банківського сектору через відповідні критерії та індикатори структурних характеристик банківського сектору країни, які змінюються під впливом злиття і поглинання.

Серед таких критеріїв, на наш погляд, ключову роль відіграють показники рівня консолідації банківського бізнесу та консолідації банківського сектору країни. Тут важливо розрізняти якісну характеристику — консолідацію банківського бізнесу (побудова ефективної структури бізнесу та системи його управління) від кількісної характеристики — концентрації (забезпечення домінуючої частки окремої складової (активу, капіталу і т. ін.) у бізнес-процесі чи сегменті ринку).

Оцінювання та аналіз концентрації ринків у цілому та банківського ринку зокрема, достатньо широко представлені у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених і проводиться за допомогою таких показників, як: індекс концентрації, індекс Херфіндаля—Хіршмана, індекс Розенблюта, загальний індекс галузевої концентрації, індекс ентропії, індекс Лінда. Зокрема, на оцінювання концентрації за показниками активів, депозитів, позичок і фінансових результатів проведено у роботі К.В. Павловської [8].

Оцінювання рівня концентрації за відповідними індексами, зокрема, Херфіндаля—Хіршмана, на сьогодні є достатньо спрощеною та не відображає широкого кола умов і чинників, що не лише кількісно, а й якісно визначають ефективність структури національного банківського сектору.

Для визначення взаємозв'язку злиття і поглинання та конкурентоспроможності важливим є врахування динаміки зміни рівня концентрації ринку, а також внеску у такі зміни окремих банківських установ. Виокремлення впливу окремих банківських установ на зміну рівня концентрації банківського сектору дозволяє оцінювати природу цих змін у контексті відповідності ролі та можливостей банківських установ забезпечувати його конкурентоспроможність.

Результати такого аналізу можуть слугувати додатковим інструментарієм для обґрунтування оптимальної чисельності банківських установ, їх розміру, а також підходів до застосування механізмів та інструментів державного нагляду та регулювання.

Врахування динаміки діяльності банківських установ для оцінки їх впливу на концентрацію ринку може буде розраховано з використанням індексу Херфіндаля—Хіршмана. Якщо трансформувати формулу розрахунку індексу Херфіндаля—Хіршмана відносно динаміки зміни показників, за якими оцінюється концентрація банківського сектору, вона матиме такий вигляд:

$$IHH_t = \sum_i^n \left(\frac{P_{ji,t-1} \times T_{P_{ji,t}}}{P_{j,t-1} \times T_{P_{j,t}}} \right), \quad (1)$$

де $P_{j,t-1}$ — значення j -го показника діяльності i -того банку у $t-1$ -му періоді;

$P_{j,t-1}$ — значення j -го показника діяльності банку для банківської системи в цілому у $t-1$ -му періоді;

$T_{P_{ji,t}}$ — темп росту j -го показника i -того банку у t -му періоді;

$T_{P_{j,t}}$ — темп росту j -го показника діяльності банку для банківської системи в цілому у t -му періоді.

Відповідно, напрям впливу конкретного банку на зміну індексу концентрації банківського сектору за визначеним показником

залежатиме від співвідношення $\left(\frac{T_{P_{ji,t}}}{T_{P_{j,t}}} \right)$ і може як знижувати, так і збільшувати рівень концентрації.

Можливі варіанти впливу динаміки зміни показників, за якими оцінюється рівень концентрації банківського сектору за індексом Херфіндаля—Хіршмана, наведено у табл. 1.

Відповідно, банк збільшує рівень концентрації банківського сектору за визначеним показником, якщо темпи росту такого показника у банку:

1) більші-рівні за 1 (при цьому темпи росту такого показника в цілому по усіх банках: — або менші 1, — або дорівнюють 1, — або менші за темпи росту показника у такому банку);

2) менші 1 (при цьому темпи росту такого показника в цілому по усіх банках менші за темпи росту показника у такому банку).

Таблиця 1

**НАПРЯМИ ВПЛИВУ ПОКАЗНИКІВ ДИНАМІКИ ПОКАЗНИКІВ
ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ НА РІВЕНЬ КОНЦЕНТРАЦІЯ
БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ**

		Темпи росту показників окремих банків, до переднього року (T_i)			
		>1	=1	<1	
		$(T_i > T_c)$ $(T_i < T_c)$		$(T_i > T_c)$ $(T_i < T_c)$	
Темпи росту показників банків в цілому, до переднього року (T_c)	>1	$(T_c < T_i)$ $(T_c > T_i)$	збільшує зменшує	зменшує	зменшує
	=1		збільшує	не змінює	зменшує
	<1	$(T_c < T_i)$ $(T_c > T_i)$	збільшує	збільшує	збільшує зменшує

Результати розрахунку впливу окремих банків на зміну рівня концентрації графічно можуть бути представлені за формою рис. 2.

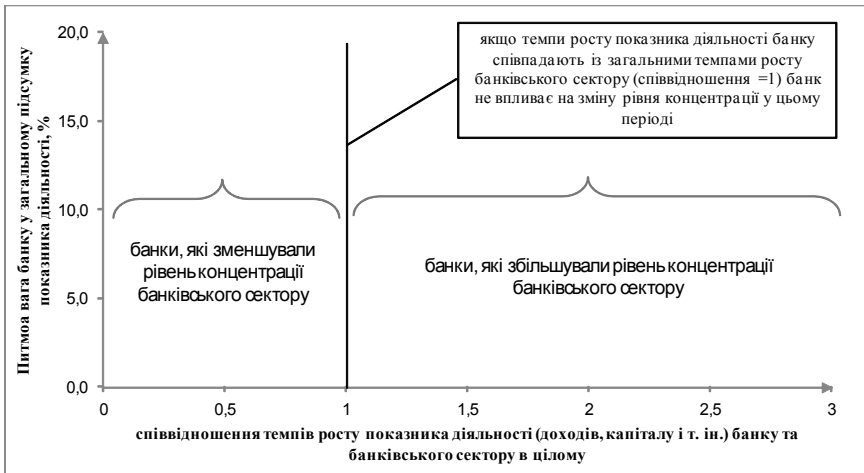

Рис. 2. Напрями впливу окремих банків на рівень концентрації банківського сектору України за показниками доходів банківських установ у t -періоді

Ранжування банків за питомою вагою у загальному обсязі обраного показника діяльності банківського сектору дозволяє враховувати вплив на зміну рівня концентрації великих, середніх і малих банків. Для цього вісь ординат у розподіляється на кілька блоків, наприклад: понад 5 % у підсумку; від 3 % до 5 %; менше 3 %. Аналогічним чином може бути здійснено групування банків за визначеним НБУ критерієм величини банків за капіталом і зобов'язаннями, за яким банки України поділені на 4 групи.

При цьому таке групування буде коректним лише для одного показника діяльності банків — відповідно розміру капіталу та зобов'язань. У разі ж оцінювання зміни рівня концентрації за іншими критеріями (доходи, витрати, прибуток тощо), це групування не завжди відображатиме ранжування банків за вагомістю у таких показниках банківського сектору країни. Вплив великих, середніх і малих банків на зміну рівня концентрації банківського сектору подано на рис. 3.

Рис. 3. Вплив великих, середніх і малих банків на зміну рівня концентрації банківського сектору у t -періоді

Приклад розрахунку аналізу впливу на рівень концентрації банківського сектору кожного банку у 2011 р. за показниками доходів банківських установ наведено на рис. 4.

Як демонструють розрахунки рис. 4 у 2011 р., динаміка доходів більшості банків першої групи (кожен з яких формує понад 3 % доходів банківського сектору у 2011 р.) обумовлювала зниження рівня концентрації банківського сектору за цим критерієм. Так, Укрексімбанк, Райффайзен Банк Аваль, Укрсиббанк, Укрсо-

цбанк, Промінвестбанк, Альфа-банк, ОТП-банк мали темпи росту доходів, нижчі аніж у середньому по всіх банках (співвідношення до темпів росту в середньому по банках менше 1). Лише у трьох банків цієї групи — Приватбанку, Ощадбанку та Дельта банку темпи росту доходів перевищували середні темпи росту доходів у цілому за всіма банками.

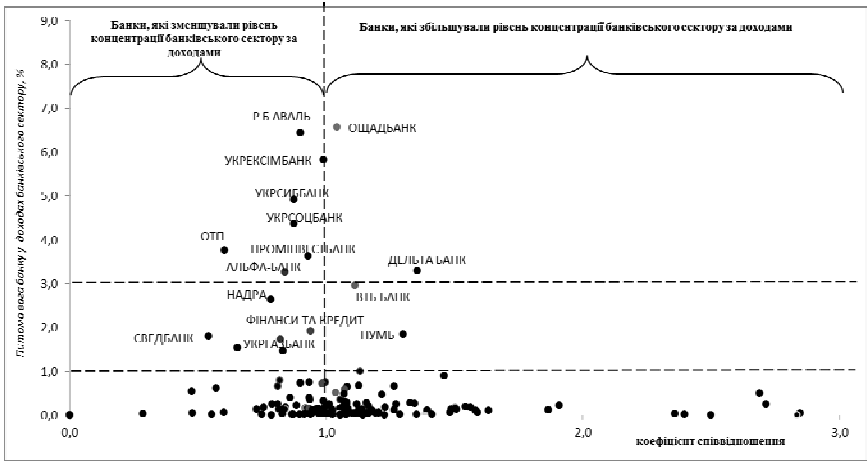

Рис. 4. Напрями впливу окремих банків на рівень концентрації банківського сектору України за показниками доходів банківських установ у 2011 р.

Джерело даних: НБУ

Для групи банків, що займають 1,0 — 3,0 % у загальних обсягах доходів банківського сектору, шість банків (Надра, Фінанси та Кредит, Сведбанк, Укргазбанк, Кредитпромбанк і Форум) впливали на зменшення рівня концентрації, а два (ВТБ і ПУМБ) — на збільшення рівня концентрації. Серед банків, які формують доходи менші рівня 1,0 % від доходів банківського сектору в цілому 2011 р., половина впливали на збільшення, а друга половина — на зменшення рівня концентрації банківського сектору за доходами.

Висновки. Злиття і поглинання банківських установ може забезпечувати позитивний вплив на конкурентоспроможність банківського сектору за різними напрямками, серед яких особливе мі-

сце посідає вплив на консолідацію банківського бізнесу та концентрацію банківського сектору.

Методичний інструментарій для здійснення оцінювання такого впливу потребує врахування та визначення як позитивного, так і негативного впливу злиття і поглинання на конкурентоспроможність банківського сектору. Для врахування зміни рівня концентрації банківського сектору як одного з ефектів впливу злиття і поглинання на конкурентоспроможність, доцільно застосовувати запропонований індикатор.

У 2011 р. основний позитивний вплив на зростання рівня концентрації банківського сектору України за доходами здійснювався малими банками з рівнем доходів до 1,0 % від загального підсумку банківського сектору. Тоді як середні та великі банківські установи зменшували рівень концентрації. **Це дозволяє відзначити тенденцію зниження ефективності банківського бізнесу для багатьох середніх і великих банків, що може стимулювати їх вирішувати питання відновлення конкурентоспроможності через механізми злиття і поглинання.**

Література

1. *Македон В.В.* Порівняльний аналіз методів оцінки ефективності стратегій злиття і поглинання компаній // Вісник Запорізького національного університету. — №4(12). — 2011. — С. 43—48.
2. *Чурило П.Б.* Оцінка вартості банку в аспектах злиття і поглинання // Економічний простір. — 2010. — №41. — С. 171—183.
3. *Рожкова К.І.* Оцінка капіталізації банків в умовах асиметричної інформації: переваги і недоліки існуючих підходів // Економіка і прогнозування. — 2011. — №4. — С. 55—64.
4. *Момот О.М., Брітченко І.Г.* Інтегровані банківські послуги та конкурентоспроможність банківської системи / Під наук. ред. Брітченка І.Г. — Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. — 315 с.
5. *Ткачук Н.М.* Стратегічні підходи до процесів злиття та поглинання банків [Текст] / Н. М. Ткачук // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : (зб. наук. пр.) / НАН України. Ін-т регіон. дослідж. — Львів, 2009. — Вип. 2 (76) : Фінансовий ринок України: стабілізація та євроінтеграція. — С. 304—310.
6. *Ткачук Н.* Фактори впливу на дохідність акціонерного капіталу банку після операцій злиття і поглинання [Текст] / Н. Ткачук // Банківська справа. — 2010. — № 4. — С. 21—29.

7. *Рогожина Н.Р.* Изменения в американском банковском секторе: консолидация и эффективность // РЖ США — Канада. Экономика, политика, культура. — № 2. — Февраль 2012. — С. 55—70.

8. *Павловська К.В.* Аналіз динаміки показників концентрації на банківському ринку України як чинника інтенсивності конкурентної боротьби — [Електронний ресурс] — <http://intkonf.org/pavlovska-kv-analiz-dinamiki-pokaznikiv-kontsentratsiyi-na-bankivskomu-rinku-ukrayini-yak-chinnika-intensivnosti-konkurentnoyi-borotbi/>

Стаття надійшла до редакції 09.05.2012